

RAZVOJ VETERINARSTVA U HRVATSKOJ

DEVELOPMENT OF VETERINARY MEDICINE IN CROATIA

Vesna Vučevac Bajt

Stručni rad
Primljeno: 25. veljače 2008.

SAŽETAK

Razvoj veterinarstva u Hrvatskoj započinje u srednjem vijeku, kada su napisane prve uredbe, koje su se odnosile na održavanje higijenskih mjera, a izdavale su ih autonomne gradske vlasti. Iz istog razdoblja sačuvani su i prvi propisi iz opće zaštite donošeni radi sprečavanja pojave i širenja bjesnoće. Najstarije veterinarsko djelo potječe iz godine 1526., a tiskano je pod nazivom «Delli remedi alle malatie de caualli» (O liječenju bolesti konja). Značajniji napredak u razvoju veterinarstva u Hrvatskoj nastaje tek u 18. stoljeću, kada djeluju hrvatski prosvjetitelji, koji svojim radom obrazuju puk i unapređuju stočarstvo i veterinarstvo. Početak razvoja veterinarskog zakonodavstva u Hrvatskoj uvjetovale su loše epizootičke prilike, pa je prvi pisani veterinarski zakon donesen godine 1787. Znatno doprinos u razvoju stočarstva i veterinarstva dalo je Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo (1841.), zatim Hrvatsko-slavonsko veterinarsko društvo (1893.), kojim je ojačana samoorganizacija veterinarskog staleža, kao i osnivanje Potkivačke škole (1886.), koja se smatra pretečom Veterinarske visoke škole. Bitne promjene u organizaciji i značenju veterinarske službe u Hrvatskoj nastaju u 19. st., napose nakon donošenja «Zakona o uređenju veterinarstva u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji» (1888.). U borbi protiv zaraznih bolesti značajnu ulogu imao je i razvoj veterinarske literature. Osim brojnih knjiga nastalih kao prijevodi iz strane literature, u drugoj polovici 19. st. napisani su i prvi originalni veterinarski udžbenici na hrvatskom jeziku. Tvorac tih udžbenika bio je profesor Josip Ubl, koji je ušao u hrvatsku veterinarsku povijest kao tvorac hrvatske veterinarske terminologije. Za razvoj veterinarstva presudno značenje imala je odluka Zemaljske vlade, kojom se osnovao Hrvatsko-slavonski zemaljski bakteriološki zavod u Križevcima godine 1901., samo 13 godina nakon osnutka Pasteurovog zavoda u Parizu. Najvažniji događaj u povijesti hrvatskog veterinarstva ipak je uslijedio osnutkom Veterinarske visoke škole u Zagrebu 1919, koja je pretvorena u Veterinarski fakultet 1924. godine. U razdoblju poslije Drugog svjetskog rata dolazi do znatnijih promjena u ustroju veterinarstva, pošto su veterinarske stanice postale temeljne organizacijske jedinice, a veterinarske ambulante njihov sastavni dio. Ispunivši svoju primarnu zadaću u zaštiti stočnog fonda, osobito u suzbijanju stočnih zaraza, veterinarske stanice postigle su rezultate na osnovi kojih se veterinarska služba Hrvatske uvrstila u red vodećih u Europi. Zahvaljujući svemu tome veterinarstvo je spremno dočekalo temeljite političke i ekonomske promjene početkom devedesetih godina 20. stoljeća.

Ključne riječi: razvoj veterinarstva, Hrvatska

Prof. dr. sc. Vesna Vučevac Bajt, Zavod za povijest, etiku i sociologiju veterinarstva, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 10 000 Zagreb, Heinzelova 55.

UVOD

Začetke razvoja veterinarstva u Hrvatskoj nalazimo u srednjem vijeku. U 18. st. zapošljavaju se prvi veterinari, donose prvi zakoni i nastaje prva veterinarska literatura. U 19. st. osnivaju se značajne veterinarske asocijacije, donose veterinarski zakoni važni za razvoj veterinarske službe i pišu knjige veterinarskog sadržaja. U razdoblju od 1874. do 1892. napisani su i prvi veterinarski udžbenici i stvorena hrvatska veterinarska terminologija. Značajniji razvoj struke nastaje nakon što su donešeni važni zakoni ("Zakon o ustrojstvu političke uprave i o uređenju zdravstva", 1874. i "Zakon o uređenju veterinarstva u Kr. Hrvatskoj i Slavoniji", 1888.). Profesionalno veterinarsko društvo osniva se 1893., a počinje djelovati nakon što su mu potvrđena Pravila 1894. pod nazivom "Hrvatsko-slavonsko veterinarsko društvo". Znanstveno veterinarstvo razvija se u 20. st. nakon osnutka Veterinarske visoke škole, odnosno Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

ZAČECI RAZVOJA VETERINARSTVA U HRVATSKOJ

Razvoj veterinarstva u Hrvatskoj započinje u srednjem vijeku, točnije u 13. st., kada su napisane prve naredbe o održavanju higijenskih mjera, koje su izdavale autonomne gradske vlasti. Najstariji takvi propisi bili su; "**Uredba o zabrani sušenja koža**" (1272.) i "**Uredba o držanju svinja u gradu**" (1336.) sačuvani u Statutu dubrovačke republike (7). Sličnim uredbama također su regulirani pregled mesa i riba, te uređenje klaonice i u drugim srednjovjekovnim gradovima. Prvi propis iz opće zaštite sačuvan je iz početka 15. st.; bila je to "**Uredba o držanju pasa**" (1409.), a odnosila se na sprečavanje pojave i širenja bjesnoće u Dubrovniku. Kako Dubrovčani nisu poštovali naputke navedene Uredbe godine 1458. uvedena je prvi puta i **plaćena služba živodera** (7). S obzirom na vrijeme kada su ove Uredbe donesene nepobitno je njihovo veliko značenje. Moramo međutim, napomenuti da za cijelo vrijeme postojanja Dubrovačke republike nije donesen niti jedan propis koji bi se odnosio na sprečavanje unošenja stočnih zaraza, kao ni na njihovo suzbijanje.

Početak razvoja veterinarstva na području Hrvatske pratila je i veterinarska literatura vezana prvenstveno na hipijatriju (znanost o liječenju konja). Tadašnje poznavanje i liječenje bolesti konja, opisano u starim konjskim ljekarušama, svodilo se na nesistematske zbirke uputa za njegu i liječenje konja. Najstarija takva rasprava pisana na talijanskom jeziku potječe iz **godine 1526.**, a autor joj je trogirski plemić Jacobello Vitturio (**Jakob Viturić**). Djelo je tiskano pod naslovom "Delli remedi alle malatie de caualli" (**O liječenju bolesti konja**) (9). Vitturi je napisao i tri originalne rasprave o liječenju i uzgoju lovnih ptica, što je bilo od izuzetnog značenja u srednjovjekovnom društvu. Naime, hrvatski su vladari, kao i ostalo plemstvo imali sokolare na svojim dvorovima, koji su se bavili uzgojem, liječenjem i trgovinom lovnih ptica. Vitturievi traktati o sokolarstvu ne bave se problemima načina lova, nego veterinarskim pitanjima. U tom smislu najbolja je prva Vitturieva rasprava "Libro della natura e bellezza delli astori et sparuiieri, et della loro infirmitade et suoi remedi" i (**Knjiga o naravi i ljepoti jastrebova kobaca, te o njihovim bolestima i liječenju**) (9). Ona obuhvaća opća razmatranja o lovnim pticama, njihovoj dresuri, liječenju i sprečavanju njihovih bolesti. Veterinarski dio čini glavninu rasprave u kojoj je obrađena vanjština, njega i hranidba, te poučavanje i priprema jastrebova i kobaca za lov. Mnogo prostora posvećeno je dijagnostici i liječenju, pa je očito da je Vitturi imao veliko praktično iskustvo, te da je u opise unio svoja vlastita opažanja. Sve tri Vitturieve rasprave o sokolarstvu čine cjelovito djelo, koje je po kakvoći bilo pune tri stotine godina najbolje djelo u hrvatskoj veterinarskoj znanosti.

Najstarije veterinarsko djelo pisano na hrvatskom jeziku jest kajkavska ljekaruša "**Koinszka vrachtva**" (**Konjski lijekovi**), koju je **Juraj Ščrbačić** unio u svoju "**Pjesmaricu**" 1687. godine (9). Naime, u posljednjem poglavlju Pjesmarice u kojoj je prevladavala nabožna poezija, unio je Ščrbačić posebno poglavlje s 31 veterinarskim receptom. "Koinszka vrachtva" pisana su kajkavštinom kojom se govorilo u 17. st. u sjevernoj Hrvatskoj. Ljekaruša je napisana 100 godina prije osnutka prve veterinarske škole, pa stoga nije čudno što se u 12 recepata spominju magično-religiozni postupci. Važno je međutim, naglasiti da se u ljekaruši navode i mnogi racionalni lijekovi, iako je u tom razdoblju u Hrvatskoj ipak prevladavalo pučko veterinarstvo.

Najstariji sačuvani dokumenti koji govore o **razvoju stočarstva** prilično su oskudni, a odnose se na uvoz plemenitih pasa, koje je knez Dubrovačke republike sredinom 16. st. nabavio iz Italije (2). Iz prve polovice **17. st.**, sačuvan je dokument, koji govori o tome kako su Frankopanski knezovi **promicali ovčarstvo** u Primorju nabavljajući vrijedan rasplodni materijal iz Italije(2). Sačuvani podaci međutim, toliko su manjkavi da na osnovi njih ne možemo realno sagledati kakve su stvarno bile stočarske prilike u Hrvatskoj.

Prvi popisi stoke u Hrvatskoj provedeni su godine 1754., 1785. i 1808.(3). Međutim, zbog niza manjkavosti spomenutih popisa ne možemo se koristiti njihovim brojčanim pokazateljima. Prvi popis koji je realno prikazao popis stoke i dao uvid u pasminski sastav proveden je godine 1857. (3).

VETERINARSTVO HRVATSKE U 18. STOLJEĆU

Značajniji razvoj veterinarstva u Hrvatskoj nastaje tek u **18. st.**, a na njega su utjecali novonastali društveno-ekonomski odnosi, posvemašnji razvoj prirodnih znanosti, kao i vrlo loše epizootiološke prilike. U to je vrijeme Hrvatska bila podijeljena u tri odvojene cjeline: Vojnu krajinu, Kraljevinu Dalmaciju i Bansku Hrvatsku, a u pogledu organizacije veterinarstva, najuređenija je bila Vojna krajina.

Prve zapise o suzbijanju stočnih zaraza nalazimo u izvješćima pojedinih liječnika, koji su zbog nepostojanja školovanih veterinaru obavljali i poslove veterinaru. Naime, od sredine 18. st., pa sve do 1888. godine vrijedili su propisi po kojima ni jedan liječnik ni ranarnik nije mogao biti postavljen za županijskog liječnika ako nije slušao i položio osim ispita na medicinskim fakultetima u Beču i Pešti i kolegij iz veterinarske medicine (2, 3). U praksi su postojali još kuršmidi i konjski vidari, odnosno veterinarski pomoćnici međutim, službeno je veterinarstvo bilo povjereno liječnicima (6). Iako su neki liječnici bili upućivani u Hrvatsku da već tada istražuju i suzbijaju stočne zaraze, ipak se zbog pomanjkanja liječnika liječenje stoke često povjeravalo veterinarskim pomoćnicima, koji međutim, nisu mogli uspješno suzbijati stočne zaraze. Kronolozi toga vremena opisali su brojne epizootije, koje su desetkovale ukupan broj stoke (5). Radi poboljšanja epizootioloških prilika i radi unapređenja stočarstva

vlasti Vojne krajine donose zakonske odredbe kojima bi se spriječilo daljnje širenje epizootija. Polovicom 18. stoljeća u Hrvatskoj je vrijedio austrijski zakon o suzbijanju zaraznih bolesti kod ljudi i životinja pod nazivom "**Normativum**" (10). Godine **1770.** donosi se "**Zdravstveni savjet**" u čiju su nadležnost spadale i marvinske pošasti (10,18), a godine **1779.** izlaze "**Odredbe kako se ima pomagati ljudima ugrizanim od bijesnih pasa**" (10,18). Vlasti Vojne krajine donijele su prvi pisani veterinarski zakon **4. svibnja 1787.; u 40. članku "Cantons regulativa"** naznačen je postupak prilikom vladanja neke stočne zarazne bolesti (9, 10, 18). Taj je zakon označio **početak razvoja veterinarskog zakonodavstva u Hrvatskoj**. Na području izvan Vojne krajine za poboljšanje stočarstva brinula se Banska Hrvatska, ali mjere koje su u tu svrhu poduzimane bitno su zastajale za onima što ih je donosila uprava Vojne krajine. Međutim, nakon smrti carice Marije Terezije (1780.) zamire započeta djelatnost na poticanju stočarstva u Hrvatskoj, što se očituje zastojem, koji je potrajao više od 60 godina. Tome su svakako pridonijeli i Napoleonovi ratovi a i manje sposobni vladari u Beču.

U 18. stoljeću djeluju i prvi narodni prosvjetitelji, koji svojim djelima utječu na razvoj stočarstva, zoohigijene, zaštitu zdravlja životinja i hranidbu. U tom smislu posebne zasluge pripadaju hrvatskom književniku **Matiji Antunu Reljkoviću**, koji je na temelju naloga dvorskog Ratnog vijeća u Beču (1771. i 1775.) preveo knjigu njemačkog pisca Vjenceslava Ivana Paula i objavio je na hrvatskom jeziku pod naslovom: "**Ovčarnica**" – "**Prava i poimljivo ispisana ovčarnica**" i "**Razloženje sverhu plodenja i pripaske ovaca, s jednim nadomestkom od sianja i timarenja duhana**" (9, 15, 18). Za razvoj veterinarske struke napose je važno djelo "Ovčarnica" u kojem je Reljković dao upute kako treba ovce uzgajati, hraniti, strići, njegovati mladu janjad i čuvati od različitih bolesti. Povjesničari međutim, smatraju da je još značajnije njegovo djelo "**Satir**" (Dresden, **1762.**), jer predstavlja još i danas dragocjen izvor za istraživanje, ne samo stočarima i veterinarima, nego i drugim znanstvenicima (9, 15, 18). Vrlo su značajni i Reljkovićevi "**Protokoli**" iz kojih su do danas objavljena četiri izvješća o odnosima u veterinarstvu, koje je podnio Krajiškoj upravi (**1782.,1783.,1784.**) i u kojima je opisao dvije goveđe pošasti i jednu nametničku pošast u konja (9, 15).

Zbog izrazite potrebe za tekstovima prosvjetiteljskog karaktera **grofica Josipa Oršić** objavila je **godine 1772.** u Zagrebu knjigu "**Betegujuće sivine vratchitel**", koja je nastala kao kompilacija do tad već objavljenih djela. Osim ljekaruša za liječenje i zaštitu životinja u tom razdoblju služe iskustvene upute pisane u različitim kalendarima i kućnim knjigama (17).

Prilog razvoju veterinarstva dao je i vojni liječnik i veterinar **Marko Lukić** koji je **godine 1784.** preveo djelo njemačkog pisca **Johanna Gottlieba Wolsteina**, profesora na tadašnjoj Veterinarskoj visokoj školi u Beču pod naslovom "**O marvinskim bolestima**"(9, 15).

Godine 1756. tiskana je u Zagrebu "**Hižna knjižica**" (**Kućna knjižica**) u čijem se poglavlju "Domaća vraštva za ljude i životinje korisna" navode lijekovi za konje, goveda i ovce(9, 15).

Osim veterinarske literature razvoju veterinarstva u 18. st. pridonijele su i neke mjere, koje su se poduzimale u cilju unapređenja stočarstva. Jedna od takvih mjera bila je i osnivanje sajмова, koji su bili važni za društveni život, veterinarsku službu i poticanje stočarstva. U tom smislu, prvo je austrijska carica Marija Terezija, a kasnije i Vojno krajiška uprava odobrila održavanje godišnjih sajмова. Sajmovi su se održavali po nekoliko dana. Prvog dana trgovalo se sa stokom, a idućih dana i drugom robom, koju su dopremali različiti obrtnici. Tako su zahvaljujući sajmovima stočari dobivali kvalitetnije pasmine bikova, pastuha i ovnova, ali velikog napredka u gospodarskom smislu ipak nije bilo.

VETERINARSTVO HRVATSKE U 19. STOLJEĆU

Prema arhivskim podacima začeci strukovnog i znanstvenog veterinarstva Hrvatske u **19. st.** vežu se uz rad **Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva**, koje je osnovano **godine 1841.**(9, 15, 18). Djelatnost Gospodarskog društva zasnivala se na čuvanju zdravlja stoke i na unapređenju stočarstva, ali se isto tako temeljila i na znanstvenom radu i užoj veterinarsko-medicinskoj djelatnosti i stočarstvu. Tome je posebno doprinijelo izdavanje stručno-popularnog glasila "**List mesečni**", koje je Gospodarsko društvo počelo izdavati već **godine 1842.**, a koji od **godine 1848.**, pa sve do danas izlazi kao "**Go-**

spodarski list"(9, 15, 18). Nadalje, Društvo uvodi popis stoke (marvinski katastar), godine 1845., nagrađivanje rasplodnjaka 1851., a **1864.** organizira u Zagrebu i prvu **Gospodarsko-stočarsku i obrtničko-industrijsku izložbu** (9, 15, 16). Društvo također organizira edukaciju stočara putem brojnih predavanja i uz pomoć poučne veterinarske literature u svojoj knjižnici. Zahvaljujući velikom uspjehu postignutom u stočarstvu i poljoprivredi uopće, Gospodarsko društvo je imalo velik utjecaj na Hrvatski sabor, koji je svake godine odvajao znatna finansijska sredstva za uvoz stoke plemenitih pasmina. Za unapređenje stočarstva velike zasluge imale su i stočarske zadruge, pa je zahvaljujući njihovom radu do kraja 19. st. popravljen pasminski sastav gotovo svih vrsta stoke. Uz porast kakvoće postignut je i kvantitativni porast.

Od početka svog djelovanja Gospodarsko društvo se zalaže za osnivanje "Gospodarskog učilišta", kako bi se sa stručnim kadrom moglo utjecati na brže unapređenje poljoprivrede. Nakon višegodišnjih nastojanja **godine 1860.** odlukom c. kr. ministarstva u Beču dopušteno je osnivanje prve poljoprivredne škole u Hrvatskoj pod imenom "**Gospodarsko šumarsko učilište u Križevcima**"(9, 15, 16). Utjecaj škole bio je vrlo velik, jer je škola educirala poljoprivredne i druge stručnjake. Razvoj stočarstva u školi pratila je veterinarsko-medicinska djelatnost. Međutim, puni napredak i razvoj stočarstva sprečavala je prisutnost brojnih zaraznih i parazitaranih bolesti domaćih životinja. Tadašnje veterinarstvo u Hrvatskoj bez stručnih institucija, kadrova i odgovarajućih propisa nije se moglo nositi s različitim problemima u stočarskoj proizvodnji, pa se nametnula potreba za dobro organiziranim veterinarstvom. U dijelu Hrvatske koji je pripadao Vojnoj krajini veterinarske mjere provodili su osim vojnih službenika i liječnici, koji su završili dvogodišnju izobrazbu na Vojno-veterinarskom institutu u Beču i bili raspoređeni po pukovnijama. Početkom 19. st. bilo je već 19 takvih liječnika veterinarara na području Vojne krajine. Na području Banske Hrvatske veterinarstvo se razvijalo mnogo sporije, prije svega zato što je sve veterinarske mjere u zdravstvenoj zaštiti stoke provodila zdravstvena služba, odnosno liječnici. Uz njih djelovali su ranarnici, vidari, pa i neškolovali pojedinci (6). Vlasti su posvećivale pažnju samo onim mjerama kojima se sprečavalo unošenje

stočnih zaraznih bolesti iz Hrvatske u Austriju i Mađarsku.

Nakon pada apsolutizma godine 1861. Hrvatski sabor pokreće pitanje osnutka Sveučilišta u Zagrebu, pa se aktivira i ideja o ustrojstvu primaljskog i "veterinarskog zavoda". Iako ta ideja nije saživila, pokreću se nove inicijative, koje rezultiraju s uspjehom tek godine 1869., kada se donosi "Zakonski članak o utemeljenju Sveučilišta u glavnom zemaljskom gradu Zagrebu". Godine 1871. razvojačena je Vojna krajina, a krajevi koje je ona obuhvaćala, dolaze pod upravu Zemaljske vlade u Zagrebu. Tako je Sveučilište u Zagrebu napokon i otvoreno godine 1874., ali bez medicinskog fakulteta i katedre za primaljstvo i veterinarstvo.

Zbog nedostatka stručnog potkivačkog kadra sredinom 19. st pokrenuta je akcija osnivanja potkivačke škole. Do realizacije dolazi međutim, tek nakon što je bila osnovana Zemaljska pastuharna kao organ Hrvatsko-slavonske zemaljske vlade, koja je upravljala cjelokupnim konjarstvom Hrvatske i Slavonije. Pastuharna je bila pod vojnom upravom, pa je za osnivanje škole bio najviše zaslužan njen zapovjednik **Alfons Komposcht. Potkivačka škola je započela radom godine 1886.** Godine 1897. vlada je naredbom odvojila Potkivačku školu od pastuharne, a za glavnog veterinara i rukovoditelja škole bio je postavljen tzv. ravnajući učitelj **Josip Černy**. Kao prvi ravnatelj škole imao je značajnu ulogu u odgoju i obrazovanju potkivačkog kadra pa je za polaznike škole napisao godine 1892. prvi udžbenik "Nauka o potkivanju konjah (14, 19). Godine 1899. za ravnatelja škole dolazi **Eugen Podabsky**, koji ostaje ravnatelj škole sve do 1919., odnosno do osnutka Veterinarske visoke škole. Osim što je stručnost škole /potkivanje, ortopedske zahvate/ podigao na zavidnu razinu unutar škole postepeno razvija i bolnicu za liječenje konja, pa kako je to bilo prvo mjesto gdje su se organizirano liječili konji, smatra se pretečom klinika na Veterinarskom fakultetu (9, 10, 19). Zemaljska potkivačka škola u Zagrebu značajna je za hrvatsku veterinarsku povijest, ne samo zato što je zemlju opskrbila kvalitetnim potkivačima, nego i zato što je okupila značajne stručnjake toga vremena, koji su stvorili temelje za razvoj veterinarske struke.

Tijekom 19. stoljeća doneseno je više naredbi u cilju suzbijanja stočnih zaraznih bolesti, te čuvanja zdravlja ljudi i životinja. Međutim, bitne promjene u

organizaciji i značenju veterinarske službe nastaju tek donošenjem "**Zakona ob ustrojstvu političke uprave i ob uređenju zdravstva " 15. studenoga 1874.** (4). U tom zakonu prvi put se propisuje položaj veterinarske službe i njezina organizacija, a značajna je i činjenica da je postavljeno prvih osam podžupanijskih "živinara" (4). Međutim, veterinarska je služba i dalje ostala podvrgnuta zdravstvu, te smatrana sporednom zdravstvenom strukom. Zakonom nije riješena ni organizacija suzbijanja stočnih i zaraznih bolesti, napose goveđe kuge, jer je ostala važiti "Naredba o postupku proti marvinskih pošasti" iz godine 1859. Iz tih razloga Zakon se nije mogao dulje održati. U to je vrijeme Kraljevina Dalmacija bila podijeljena u 12 kotara i imala samo dva veterinara.

Postupnim smirivanjem ratnih pohoda i loših političkih odnosa između Austro-Ugarske Monarhije i Otomanskog carstva nestali su uzroci osnivanja i postojanja Vojne krajine, pa je 15. srpnja 1881. Vojna krajina prestala postojati, odnosno sjedinjuje se sa svojom matičnom zemljom Hrvatskom. Tim sjedinjenjem nisu se međutim, promijenili odnosi po pitanju veterinarstva u Hrvatskoj, nego ono ostaje i dalje u okviru zdravstva, sve do donošenja novog zakona. Novi veterinarski zakon izradio je **dr Radoslav Krištof**, prvi kr. zemaljski nadzornik veterinarske službe u Hrvatskoj, te je nakon rasprave u Hrvatskom saboru prihvaćen i donesen pod nazivom "**Zakon ob uređenju veterinarstva u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji" od 27. kolovoza 1888. godine** (9, 10, 17, 18). To je bio prvi veterinarski zakon koji je svojim osnovnim odredbama utjecao na unapređenje stočarstva i koji je dao osnovicu za organizaciju veterinarske službe i njezin razvoj. Prema njegovim odredbama zaštita je određena kao osnova veterinarskog djelovanja u borbi protiv stočnih zaraza (5).

Među stočne zaraze koje treba suzbijati ubraja se goveđa kuga, bedrenica, bjesnoća, maleus, slinavka i šap, plućna zaraza goveda, ovčje boginje, durina, spolni osip konja i goveda, šuga konja i ovaca, te svinjski vrbanc. U popis su naknadno unesene i svinjska kuga (1900.) i kolera peradi (1903.).

Zakonom o uređenju veterinarstva u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji riješena su tri osnovna čimbenika za uspješno djelovanje u borbi protiv stočnih zaraza, a to su:

- čvrsta organizacija veterinarske službe,

- jedinstvene mjere i postupci u sprečavanju i ugušivanju zaraze,

- osigurana materijalna sredstva za djelovanje veterinarske službe u cjelini.

Zakonom je također dotadašnji naziv živinar službeno zamijenjen nazivom veterinar.

U skladu s odredbama tog zakona grade se i uređuju klaonice u svim većim mjestima Hrvatske radi unapređenja veterinarstva.

Određene mjere bile su propisane i o strviništima i živodernicama, otpremi životinja željeznicama i brodovima, raskuživanju, održavanju stočnih sajмова i dr. Veterinarsko-redarstveni nadzor bio je dužan spriječiti dogon bolesnih životinja na sajmišta, a strogo su pregledavane i stočne putnice životinja na sajmu. Zbog zaštite zdravlja životinja i ljudi, narodna gospodarska uprava uređuje stočna sajmišta. Osim toga obavljao se strog nadzor na željezničkim postajama preko kojih se prevozila stoka, kako za vrijeme redovitih sajмова tako i pri izvozu životinja u inozemstvo.

Unapređenjem veterinarstva uopće, a posebno provedbom veterinarskih redarstvenih mjera dan je temelj za još veći razvitak i brži napredak stočarstva.

Na temelju postavki iz tog Zakona **godine 1891. veterinarstvo u Hrvatskoj se odvaja od zdravstva i oblikuje u samostalnu službu.** Naime, sve do godine 1891. veterinarstvo se administrativno nalazilo u zdravstvenom odsjeku Odjela za unutarnju zemaljsku upravu, a tada je u spomenutom Odjelu osnovan Narodno-gospodarski odsjek, a veterinarstvo je postalo treći pododsjek u njemu. Kada je narodno gospodarstvo **godine 1913.** bilo izdvojeno iz Odjela za unutarnju gospodarsku upravu i postalo samostalni Odjel hrvatske zemaljske vlade, veterinarstvo je u tom odjelu dobilo poseban **Veterinarski odsjek** (1, 3, 9, 10).

Nedostatak ovog zakona očitovao se u neravnopravnom položaju veterinaru zbog krivo provedene sistematizacije veterinarskog kadra. Time je bio ograničen broj veterinaru što je kočilo razvoj službe, a povrh toga veterinaru su bili zakinuti, jer su bili najslabije plaćeni državni činovnici. Ova je nepravda ispravljena odlukom Hrvatskog sabora tek godine 1912. (10).

U borbi protiv zaraznih bolesti **u 19. st.** važnu ulogu imala je i **veterinarska literatura.** Najkomplet-

nije veterinarsko djelo u tom razdoblju bio je "**Općinski živinovračitel**" što ga je od njemačkog pisca Johana Nicolausa Rohlvesa na hrvatski jezik preveo **Aleksa Vanzass** (Zagreb, 1839.) (1, 2, 9, 16, 17). U njemu su opisane vanjske i unutarnje bolesti domaćih životinja s popisom lijekova za svaku vrstu životinja posebno. Također je obrađen uzgoj i držanje životinja, pa se opisane mjere smatraju začecima profilakse u Hrvatskoj. **Godine 1836.** objavljeno je u Budimu djelo nepoznatog autora pod naslovom "**Navuk od jednog prikladnoga hranjivoga baratanja s marvom za poljodolavca**", koja na 30 stranica obrađuje osnovna načela zoohigijene (1, 2, 9, 16, 17). **Godine 1858.** tiskana je u Zagrebu knjižica nepoznatog autora "**Konjarstvo**" (9), koja daje upute o uzgoju i poznavanju konja s dodatkom o konjskim bolestima. (Prema navodima u časopisu "Vienac" iz 1884. autor knjižice bio je Bogoslav Šulek.) U drugoj polovici 19. stoljeća tiskani su u Zagrebu **prvi originalni veterinarski udžbenici na hrvatskom jeziku**, a napisao ih je **Josip Ubl**, profesor Gospodarsko-šumarskog učilišta u Križevcima. U razdoblju od 1874. do 1892. napisao je sedam udžbenika (**Anatomija i životoslavlje domaće životinje s osobitim obzirom na gospodarstvo (1874.), Bolesti i liekovi (1876.), Sudbeno živinarstvo (1876.), Kopitiznanstvo (1880.), Pouka ob uzgoju domaće životinje (1882.), Umno mliekarenje (1886.), Živinarstvo (1892.)**), pa je zbog toga u hrvatsku veterinarsku povijest ušao kao tvorac hrvatske veterinarske terminologije (9).

Porast broja veterinaru i njihova značajna uloga u stočarskoj proizvodnji, kao i postupni razvoj znanstvenog veterinarstva nametnuo je potrebu za osnivanje profesionalnog veterinarskog društva u Hrvatskoj. Stoga je na poticaj istaknutih veterinaru dr Radoslava Krištofa, Franje Lisaka i Franje Fugera osnovano 27. ožujka **1893.** - kao možda najznačajnija veterinarska asocijacija - **Hrvatsko-slavonsko veterinarsko društvo**, koje je **počelo djelovati** nakon što su mu potvrđena pravila za rad 15. travnja **1894.** godine. Prvi predsjednik Društva bio je **Radoslav Krištof** (2, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16). Društvo je imalo zadaću štitiiti strukovne interese veterinaru i unapređivati zemaljsko veterinarstvo. Ubrzo nakon osnivanja Društvo osniva svoju knjižnicu sa stručnim knjigama i časopisima iz veterinarske medicine, a godine **1906.** pokrenulo je i izdavanje prvog veterinarskog časopisa "**Veterinarski vijestnik**" (8, 9,

11, 12, 13, 15, 16). Glavni urednik časopisa bio je prof. dr. **Eugen Podaubsky** a časopis je zadržao svoj kontinuitet izlaženja sve do danas. Iako su hrvatski veterinaristi objavljivali svoje rasprave i prije tog vremena, smatra se da organizirani stručni i znanstveni rad nastaje tek nakon tog razdoblja.

VETERINARSTVO HRVATSKE U 20. I 21. STOLJEĆU

Na početku **20. stoljeća** veterinarska služba u Hrvatskoj bila je organizirana tako da su veterinaristi u državnoj službi suzbijali nekoliko najopasnijih zaraznih bolesti, zoonoza, i to samo onda kad su poprimile oblike pošasti, a sve drugo liječenje bilo je prepušteno privatnoj praksi veterinara. Suzbijanje stočnih zaraznih bolesti bilo je otežano i zato jer u Hrvatskoj nije postojao ni jedan veterinarski dijagnostički zavod. Da bi popravila takvu situaciju zemaljska vlada osniva prvi bakteriološki zavod u Hrvatskoj **10. svibnja 1901.** pod imenom **Kraljevski hrvatsko-slavonski zemaljski bakteriološki zavod u Križevcima**, a za voditelja imenuje **dr Ferdu Kerna** (9, 15, 16, 17).

Do poboljšanja statusa veterinarske službe i položaja veterinara došlo je i velikim zalaganjem **dr. Bogoslava Ljevačića**, koji je **doprinio izjednačenju veterinarske s ostalim akademskim strukama**. Bio je tvorac Zakona o zdravstvu (25. ožujka 1906.), Zakona o uređenju veterinarske službe u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (5. rujna 1914.), i zakona kojim su se iz Zemaljske vlade, Odjela za unutrašnje poslove izdvojili poslovi za veterinarstvo i stavili u nadležnost Odjela za narodno gospodarstvo (10, 11, 18).

Nepovoljne prilike u stočarstvu nametnule su potrebu da se u Hrvatskoj stvori vlastito veterinarsko učilište, koje bi osiguralo potrebni veterinarski kadar. Za osnutak i izgradnju vlastitog veterinarskog učilišta zalagali su se i hrvatski intelektualci, koji su se borili za moderne tekovine građanske kulture. Nakon višegodišnjeg nastojanja **Regent Aleksandar** donio je **31. kolovoza 1919. Uredbu kojom se ustrojava Veterinarska visoka škola u Zagrebu a koja je 7. prosinca 1924. pretvorena u Veterinarski fakultet Sveučilišta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu** (9, 17, 18, 19).

Bitan doprinos razvoju veterinarstva u ovom razdoblju dala je veterinarska literatura. Nakon izlaska prvog veterinarskog časopisa, Veterinarskog vijestnika (1906.), slijedili su i drugi; Veterinarski arhiv (1931.), Veterinar (1938.), Veterinarstvo (1949.), Bilten državnih veterina (1946.), Vetserum (1953.), Bilten saveza veterinarskih stanica NR Hrvatske (1956.), Vetserum- veterinarske vijesti (1961.), Praxis veterinaria (1970.), Informacije (1966.), Veterinarska stanica (1970.), Folia historica medicinae veterinariae (1977.). Osim veterinarskih udžbenika tiskane su brojne stručne i znanstvene knjige, koje su ubrzo stekle reputaciju i daleko izvan granica Hrvatske.

Nakon završetka Prvog svjetskog rata ukazom kralja od 2. prosinca 1918. dotadašnje srpsko Ministarstvo narodne privrede podijeljeno je u tri nova ministarstva: Ministarstvo poljoprivrede, Ministarstvo trgovine i industrije i Ministarstvo šuma i ruda. Ukazom od 19. veljače 1919. objavljena je Uredba o ustrojstvu Ministarstva poljoprivrede i u njemu Odjeljenja za veterinarstvo.

U tom razdoblju veterinarska je služba obavljala administrativne poslove, te nadzor na sajmovima i promet stokom, a pritom nije imala dobar uvid u epizootičku situaciju na terenu bitnu za suzbijanje zaraznih bolesti. Veterinaristi su sudjelovali na licenciranju i izložbama stoke, kao i pri nabavi rasplodne stoke. Nadalje, izdavali su stočne putnice, a kontrolirali su i prihode općinskih veterinarskih zaklada, koje su služile za unapređenje veterinarske službe. Kako je istovremeno nedostajalo veterinarskog kadra, te su se manjkavosti nastojale kompenzirati novim zakonskim propisima, koje su u svrhu očuvanja i unapređenja stočarstva donosili zakonodavci.

Tako je godine 1925. donesen "Pravilnik o pregledu stoke za klanje i mesa" (Sl. list, br. 247-1. LXII), a nedugo zatim, točnije **26. lipnja 1928.** godine, "**Zakon o suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraza**" (Sl. list br. 144-XLVII) (10, 18). Njegovim stupanjem na snagu prestao je vrijediti "Zakon o uređenju veterinarstva u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji" iz 1888. Po njemu su svi poslovi koji su se odnosili na suzbijanje stočnih zaraznih bolesti spadali isključivo u nadležnost Ministarstva poljoprivrede i voda. Prema ovom Zakonu obaveznom suzbijanju i prijavljivanju podliježu zarazne i parazitske bolesti: slinavka i šap, bedrenica, šuštač, hemoragične septikemije u divljači i goveda, bjesnoća, sakagija,

ovčje boginje, šuga kopitara, ovaca i koza, spolne zaraze u konja (dourina, exsanthema coitale paralyticum), spolni osip u konja i goveda, svinjska kuga i svinjske zaraze (septicaemia haemorrhagica suum), vrbanc na svinja, plućna zaraza goveda, goveđa kuga, kolera i kuga peradi, goveđa tuberkuloza u onim oblicima, koji će se označiti posebnim pravilnikom. Zarazne bolesti pčela, riba, rakova i pitomih zečeva, koje će se također označiti posebnim pravilnikom.

U daljnjem razdoblju na temelju ovog zakona doneseno je niz drugih pravilnika i naredaba o suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraznih bolesti, kao i niz drugih zakonskih propisa iz oblasti veterinarstva koji, međutim, nisu imali izravan utjecaj na odvijanje i rad terenske veterinarske službe.

Na razvoj veterinarstva u tom razdoblju snažno je utjecao Veterinarski fakultet. Taj se utjecaj očitovala ne samo u sve većem broju stručnog kadra, nego i u razjašnjavanju brojnih stručnih i znanstvenih pitanja, koja su se javljala u praksi. Ubrzo nakon svog osnutka, **Veterinarski zavod u Križevcima** proširuje djelatnost. Naime, rješenjem Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju Odjela za narodno gospodarstvo od 4. studenog **1922. godine osim postojećeg dijagnostičkog odjela otvara se u Zavodu i odjel za proizvodnju cjepiva protiv stočnih zaraznih bolesti, pa zavod dobiva službeni naziv "Bakteriološki i serološki zavod"** (9, 15, 16, 18).

Proizvodnjom cjepiva i lijekova u državnim zavodima nastojalo se osigurati stočarima prvorazredne preparate, ali uz znatno niže cijene od onih, koje su do tog vremena proizvodili zavodi u privatnom vlasništvu. U tu svrhu osnovana je **30. siječnja 1933. godine Veterinarsko-eksperimentalna stanica, a bila je smještena na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu, Zavodu za mikrobiologiju i higijenu** (9, 15, 18). Stanica je proizvodila limfu ovčjih boginja, jednokratnu vakcinu bedrenice, vakcinu bjesnoće, ovčji i goveđi protumetilj, crvomor i D vitamin.

To je svakako pridonijelo proširivanju veterinarske djelatnosti, pa tadašnji kotarski veterinari počinju osim veterinarsko-sanitarnih primjenjivati i imunoprofilaktične zahvate. Razvija se proizvodnja dijagnostičkih sredstava za otkrivanje nekih stočnih zaraznih bolesti. To su bile okolnosti koje su ponukale državnu upravu da postavlja u jednom kotaru i po dva veterinaru, koji su imali status današnjih

veterinarskih inspektora. Nedugo nakon toga zbog nastalih potreba počinju i općine namještati svoje veterinare. Međutim, općinski veterinari nisu imali ni plaću, ni status državnih službenika. Pojedini kotarski veterinari djelovali su izvan sjedišta kotareva kao rajonski veterinari kotara. Međusobni odnos i položaj tako postavljenih kotarskih, rajonskih i općinskih veterinaru nije nikada bio pravno raščišćen. Iako je na terenu bilo mnogo posla, primjene suvremene veterinarske znanosti u praksi nije bilo.

Klinike Veterinarskog fakulteta bile su jedine veterinarske ustanove u Hrvatskoj. Seljak, kao nosilac stočarske proizvodnje, još uvijek se slabo služio veterinarskim uslugama. Iz tih su se razloga počele u Hrvatskoj organizirati veterinarske ambulante. **Prva veterinarska ambulanta sagrađena je u selu Oborovu 1936. godine** (9, 15, 17, 18). Njihova izgradnja nastavljena je, tako da je do godine 1945. na području Hrvatske sagrađeno 13 ambulana, koje su omogućavale stručni rad na terenu.

Nakon proglašenja Nezavisne države Hrvatske, sredinom 1941., organiziran je Odjel za živinarstvo u sklopu Ministarstva seljačkog gospodarstva sa sedam odsjeka i jednim pododsjekom. U razdoblju djelovanja Nezavisne države Hrvatske Veterinarska uprava se trudila očuvati što veći broj ljudi i veterinarskih postrojenja s odgovarajućim instrumentarijem i lijekovima, jer je proizvodnja lijekova i seruma bila u tijeku rata smanjena i raspoređivana posebnim doznakama. Pokušavalo se očuvati i stočni fond, u čemu međutim, nije bilo mnogo uspjeha. Istovremeno nastojalo se zastarjele zakonske odredbe zamijeniti novim prikladnijim za to vrijeme.

"Zakonskom odredbom o podjeli ministarstava na odjele i o djelokrugu odjela" od **9. kolovoza 1941. dobila je veterinarska struka Odjel**, umjesto prijašnjeg samostalnog odsjeka, a istovremeno i **pravo i dužnost sudjelovati u svim poslovima stočarstva** (članak 10.b.). Na temelju članka 17. imenovane zakonske odredbe izrađen je nacrt Propisnika o poslovanju Ministarstva seljačkog gospodarstva (10, 17).

Da bi stočarsko-zdravstvena služba bila na terenu što djelotvornija, izrađen je Nacrt zakonske odredbe o ustrojstvu i radu državnih stočarsko-zdravstvenih ustanova, kao i Nacrt zakonske odredbe o državnim stočarsko-zdravstvenim izvjestiteljima na službi izvan sjedišta kotarske oblasti.

Ratne prilike zaustavile su dotadašnju daljnju izgradnju veterinarskih ambulanti i veterinarskih zavoda, ali u izgrađenim veterinarskim ambulancama veterinari obavljaju sve veterinarske poslove. Njihov je posao određen Zakonskom odredbom od 3. srpnja 1942. (N.n. br. 148 od 6.7.1942.) (9, 10, 18).

Prema toj Zakonskoj odredbi područni veterinar je prema kotarskom predstojniku u jednakom službenom odnosu kao i kotarski veterinar u sjedištu kotara, ali kotarski veterinar vodi brigu o cjelokupnoj veterinarskoj službi na području cijelog kotara (čl. 2.). U praksi se, međutim često događalo da područni veterinar smatra sebe jednakim prema kotarskom veterinaru u sjedištu kotara. Područni veterinar se, naime, nisu obazirali na stavku koja ovlašćuje kotarskog veterinara da vodi brigu o cjelokupnoj veterinarskoj službi i da nadzire njihovu službu. Zbog takvog pogrešnog tumačenja ove zakonske odredbe, trpila je upravna veterinarska služba, a često su nastajali i nesporazumi. Osim toga, mnogi područni veterinari radili su samo praktične poslove od kojih su imali najviše koristi (štrojenje, cijepljenje i dr.), a zanemarivali su poslove koji su bili određeni zakonom o suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraza i ostalim propisima, npr. neobavljanje administrativnih poslova i slaba služba. Sve ove nedostatke u organizaciji i radu trebalo je riješiti donošenjem novih zakonskih propisa.

Godine 1943. osnovan je unutar Ekonomskog odjela ZAVNOH-a Odsjek za veterinarstvo (9), koji je raspoređivao veterinare u oblasne i okružne narodnooslobodilačke odbore. Nakon održane konferencije poljoprivrednih stručnjaka (1943. godine), organizirana je civilna veterinarska služba i na području Slavonije, pa je nakon toga građansko i vojno veterinarstvo trajno surađivalo u radu. Oblasni, okružni, kotarski, pa i općinski narodni odbori postupno dobivaju veterinare. U Buzeti i Garešnici bili su osnovani i proizvodni laboratoriji (proizvodnja cjepiva za svinjsku kugu). Veterinarskom službom se upravljalo prema Zakonu o suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraza iz godine 1928., njegovu pravilniku i ostalim naredbama izdanim na temelju tog zakona.

Formiranjem nove države Federativne Narodne Republike Jugoslavije svim poslovima veterinarstva upravlja Ministarstvo poljoprivrede. Veterinarska služba ostala je i dalje povezana s narodnim odborima, a djelomično se veterinarski poslovi provode u veterinarskim dobrima. Godine 1949. postupno pre-

staju radom kotarski i općinski narodni odbori. Za organizaciju i rad veterinarske službe nakon tog razdoblja najvažniji je bio republički propis **Uredba o veterinarskim stanicama (N.N., br. 14/1949.)**, a zatim i **Pravilnik o organizaciji i radu veterinarskih stanica, veterinarskih ambulanti i veterinarskih ispostava (N.N., br. 6/1957.)** (9, 10). Na osnovi Uredbe nastavila se izgradnja ambulancata, ali su one ušle u sastav veterinarskih stanica, te se tako u potpunosti odredio njihov pravni položaj. Od samog početka svog djelovanja stanice nisu bile samo uslužne ustanove, nego su imale i javno značenje. Naime, one suzbijaju stočne zaraze, pregledavaju stoku za klanje i meso, nadziru namirnice životinjskog podrijetla, zatim provode opsežne mjere za suzbijanje nametničkih bolesti i liječenje organske bolesti, a posebno suzbijaju neplodnost.

Među prvim zakonskim propisima koji su utjecali na oblikovanje nove veterinarske službe bio je savezni propis - **Uredba o suzbijanju i sprečavanju stočnih zaraza (Sl. list, br. 4/1948.)**, a godinu dana poslije objavljene uredbe izašao je Pravilnik o izvršenju Uredbe o suzbijanju i sprečavanju stočnih zaraza (Sl. list, br. 51/1949.) (9, 10). Prema toj uredbi suzbijanje i sprečavanje stočnih zaraznih bolesti vrši se u interesu društvene zajednice i po pravilu na teret države, a bile su podložne ove bolesti: slinavka i šap, bedrenica, sakagija, bjesnoća, svinjska kuga, tuberkuloza domaćih životinja, ovčje boginje, spolna zaraza konja, šuštač, šuga kopitara i malih preživača, infekciозна anemija konja, vrbanc svinja, zarazna uzetost svinja, goveda kuga, plućna zaraza goveda, hemoragična septikemija goveda i divljači, spolni osip konja i goveda, kuga peradi, kolera peradi i zarazne bolesti pčela i kunića.

Kada su poslije godine 1945. organizirana poljoprivredna dobra, tj. socijalistički sektor poljoprivrede i stočarstva, donesene su na temelju Uredbe Pravila o organizaciji i poslovanju veterinarske službe na državnim poljoprivrednim dobrima kao poduzećima opće državnog značenja (Ministarstvo poljoprivrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 25631/XXIII od 13.7.1948.) (9,10).

Republika Hrvatska na osnovi tih pravila donijela je pravila, naredbu i smjernice o organizaciji i radu veterinarske službe na državnom republičkom sektoru poljoprivrede. Posebnom je naredbom određeno vođenje različitih evidencija i slanje pojedinih izvještaja.

Godine 1950. Uprava za veterinarsku službu Ministarstva poljoprivrede NR Hrvatske izdala je posebna Pravila o higijenskom držanju, njezi, hranidbi i iskorišćivanju stoke na dobrima državnog i zadružnog sektora u NR Hrvatskoj (9,10).

Godine 1954. prestala je važiti Uredba o suzbijanju i sprečavanju stočnih zaraza, no donešen je "**Osnovni zakon o zaštiti stoke od stočnih zaraza**" (Sl. list, br. 26/23. IV. 1954.) (9,10). Osnovni zakon osim zaraznih bolesti navedenih u Uredbi, navodi još brucelozu, afričku sakagiju i zarazne bolesti riba, kao bolesti koje je obavezno sprečavati i suzbijati.

U tom zakonu nalazimo promjene u skladu sa Zakonom o nadležnosti narodnih odbora i kotara, od kojih je najvažnija glava IV, koja govori o veterinarskoj inspekciji.

Godine 1955. objavljen je republički Zakon o zaštiti stoke od stočnih zaraza (N.n., br. 36, 5. VIII. 1955.) (9, 10). Odredbe ovog zakona bile su samo nadopuna Osnovnom zakonu, jer se osim već navedenih zaraznih i parazitskih oboljenja ovim Zakonom suzbijaju trihomonijaza goveda, piroplozmoza goveda, ugrk goveda, šuga goveda, tif peradi i bijela griža pilića, kao i ehinokokoza.

Na temelju Osnovnog zakona o zaštiti stoke donijet je Pravilnik o načinu veterinarske kontrole kod prijevoza stoke i mesa i o načinu utovara, istovara i pretovara stoke i mesa (Sl. list, br. 18/25.IV.1956.) (9, 10).

Uredba o suzbijanju stočnih zaraza iz godine 1948. godine predstavljala je osnovu za donošenje Pravilnika o pregledu stoke za klanje i mesa i o veterinarskoj kontroli živežnih namirnica životinjskog porijekla (Sl. list, br. 44/1952.) (9, 10). Osim ovog pravilnika donesen je i Osnovni zakon o zdravstvenom nadzoru nad živežnim namirnicama (Sl. list, br. 17/1956.) (9, 10) u kojem su određeni djelokrug i nadležnost organa veterinarske službe (veterinarske inspekcije) u okviru zdravstvenog nadzora nad namirnicama životinjskog porijekla.

Postupno je veterinarska služba došla u sasvim novi položaj, jer su veterinarske stanice uz poslove medicinske naravi dobile obvezu da unapređuju stočarstvo. Veterinarske stanice već od početka svog rada umjetno osjemenjuju i suzbijaju neplodnost u krava, a nabavljaju i kvalitetne bikove. Začeci reprodukcije i selekcije počeli su godine 1939., kada

je pri Veterinarskom zavodu Križevci osnovan Odjel za suzbijanje steriliteta (9,17). Taj je Odjel osim suzbijanja steriliteta uveo i umjetno osjemenjivanje radi provođenja zoohigijenskih mjera i suzbijanja steriliteta, a tek mnogo kasnije u svrhu stvaranja vrijednih pasmina u narodnom gospodarstvu.

Godine 1948. počelo se s umjetnim osjemenjivanjem u Klinici za porodiljstvo Veterinarskog fakulteta u Zagrebu, koja je u zajednici s Veterinarskim eksperimentalnim zavodom (današnji Veterinarski institut Zagreb) organizirala stanicu za u.o. goveda.

Umjetno osjemenjivanje domaćih životinja regulirano je saveznom Odlukom o primjeni umjetnog osjemenjivanja u stočarstvu (Sl. list, br. 35/3.VIII. 1955.) (9, 10). Ta je Odluka donijeta kao prilog niza zootehničkih odnosno veterinarsko-sanitarnih mjera, što ih provodi veterinarska služba u to vrijeme u cilju unapređenja stočarstva. Na osnovi te odluke u NR Hrvatskoj donijet je republički Zakon o osjemenjivanju krava i ovaca (N.n., br. 18/1960.) (9, 10).

Radi unapređenja stočarstva, donesena je savezna Odluka o odabiranju muških priplodnih grla (Sl. list, br. 36/1955) (9, 10).

Godine 1965. donesen je Zakon o veterinarskoj službi (N.n., br. 10/65.) (9, 10), kojim je trebao biti reguliran rad službe.

Osnovnim zakonom o mjerama za unapređivanje stočarstva i o zdravstvenoj zaštiti stoke (Sl. list br. 16/65 i 29/66.) zajedno je regulirana zaštita zdravlja životinja i unapređivanje stočarstva (9, 10). Ozakonjeno je i umjetno osjemenjivanje životinja, a organi uprave dobivaju veće ovlasti.

Godine 1976. donesen je Zakon o zaštiti životinja od zaraznih bolesti koje ugrožavaju cijelu zemlju (Sl. list, br. 43/76.) (9, 10). Ovaj zakon proširuje listu bolesti s posebnim tretmanom i uspostavlja mogućnost efikasne kontrole kontaminacije namirnica životinjskog podrijetla.

Kako je stupanjem na snagu ovog zakona prestao važiti Osnovni zakon iz god. 1966. dio odnosa koji je do tada bio reguliran tim zakonom ostao je pravno neuređen. Nadalje, Zakon o zaštiti životinja od zaraznih bolesti koje ugrožavaju cijelu zemlju izričito je ostavljao republikama i autonomnim pokrajinama, kao pravo i obvezu, da određena pitanja urede i to ne na odgovarajući način. Zakon o veterinarskoj službi (1965.) nije bio usklađen s

važićim propisima a nije niti regulirao organizaciju veterinarstva na odgovarajući način.

S obzirom na te činjenice novim zakonom trebalo je urediti sve odnose u oblasti veterinarstva čije uređenje spada u pravo i dužnosti Republike. Tako je nakon rasprave u Saboru SR Hrvatske i prihvaćen **god. 1979.** novi tekst **Zakona o zdravstvenoj zaštiti životinja i veterinarskoj djelatnosti i Zakona o mjerama za unapređivanje stočarstva** (N.n., br.11. od 9.3.1979.) (9, 10). Ovim zakonom regulirani su: zaštita zdravlja životinja od zaraznih i nametničkih bolesti i liječenje životinja od drugih bolesti; zaštita zdravlja ljudi od zaraznih bolesti koje se mogu prenijeti i na ljude; organizacija veterinarstva na funkcionalno-područnoj koncepciji, po kojoj bi u svakoj općini naše Republike bila jedinstveno organizirana veterinarska djelatnost.

Deset godina kasnije (1986.) donesen je novi i dopunjen **Zakon o zaštiti životinja od zaraznih bolesti koje ugrožavaju cijelu zemlju** (Sl. list, br. 43/1986.) (9, 10). Ovaj zakon je značajan zbog novog pristupa u organizaciji veterinarske djelatnosti. Po njemu otkrivanje, sprečavanje i suzbijanje raznih bolesti životinja neposredno provode organizacije udruženog rada iz oblasti veterinarstva. Osim ranije navedenih zaraza, lista bolesti je proširena i nadopunjena zaraznim bolestima koje prate intenzivnu stočarsku proizvodnju (ukupno ih je 54). Nadalje, određen je pojam veterinarsko-sanitarne kontrole. Dezinfekcija, dezinfekcija i deratizacija smatraju se važnim preventivnim mjerama, kao i kontrola umjetnog osjemenjivanja i embrio transfera. Izmijenjene su odredbe u vezi propisane dokumentacije u prometu životinjama, a značajno su izmijenjene i kaznene odredbe.

U razvoju veterinarske službe značajnu ulogu odigrali su, osim već spomenutog **Veterinarskog zavoda u Križevcima (osnovan 1901.)** i **Veterinarski institut Zagreb (osnovan 1933.)**, **Veterinarski zavod Split (osnovan 1933.)**, **Veterinarski zavod Vinkovci (osnovan 1947.)** i **Veterinarski zavod Rijeka (osnovan 1947.)** (9), kao preventivno-operativne i dijagnostičke ustanove za otkrivanje uzroka i pojava stočnih bolesti, kao i za utvrđivanje načina i nadzora sredstava za njihovo suzbijanje. Samo su kratko vrijeme prije, odnosno u tijeku Drugog svjetskog rata djelovale dijagnostičke stanice u Varaždinu i Osijeku.

Spajanjem Centra za umjetno osjemenjivanje u Križevcima i Centra za reprodukciju i selekciju domaćih životinja Serum-zavod Kalinovica (1969.) nastao je Središnji zavod za razmnožavanje i uzgoj domaćih životinja, koji od godine **1990.** djeluje kao **Centar za reprodukciju u stočarstvu Hrvatske** (9).

Bitan doprinos razvoju veterinarstva u ovom razdoblju dala je veterinarska literatura. Nakon izlaska prvog veterinarskog časopisa, Veterinarskog vjestnika (1906.), slijedili su i drugi; Veterinarski arhiv (1931.), Veterinar (1938.), Veterinarstvo (1949.), Bilten državnih vetseruma (1946.), Vetserum (1953.), Bilten saveza veterinarskih stanica NR Hrvatske (1956.), Vetserum- vetserumske vijesti (1961.), Praxis veterinaria (1970.), Informacije (1966.), Veterinarska stanica (1970.), Folia historica medicinae veterinariae (1977.). Osim veterinarskih udžbenika tiskane su brojne stručne i znanstvene knjige, koje su ubrzo stekle reputaciju i daleko izvan granica Hrvatske.

Prikaz razvoja veterinarstva završili bi smo osvrtom na novija zbivanja u kojima je Hrvatska postala samostalna i suverena Republika u kojoj dolazi do promjena u organizaciji veterinarske službe u skladu s novom upravnom podjelom (podjela po županijama), te gospodarskim promjenama i promjenom vlasničkih odnosa. S tim u vezi donesen je godine 1991.(N.N. br.52, 3.10.1991.) **Zakon o zdravstvenoj zaštiti životinja i veterinarskoj djelatnosti** (9, 10). Razdoblje priprema i donošenja ovog Zakona značajno je iz razloga što je donesen u vrijeme važnih političkih i povijesnih promjena za Republiku Hrvatsku, a u hrvatsku veterinarsku povijest ušao je i kao jedan od prvih zakona donesenih u slobodnoj Republici Hrvatskoj. Do donošenja tog Zakona u Hrvatskoj se uvažavala savezna regulativa u svim agrarnim djelatnostima i upravo taj Zakon označio je raskid s legislativom u veterinarstvu bivše Jugoslavije. Iako je donesen u izrazito teškim vremenima za Hrvatsku, omogućio je veterinarskoj struci da se prilagodi promjenama koje su slijedile, osigurao je zdravu populaciju i zaštitio Hrvatsku od zaraznih bolesti za vrijeme Domovinskog rata. Tim zakonom Hrvatska je pravno dobila autonomnost i tako je otvoren proces strukturnih promjena unutar struke, koje moraju pratiti gospodarske promjene i promjene vlasničkih odnosa. Zakon je također ugradio i elemente europske regulative o zdravstvenoj zaštiti životinja.

Za relativno kratko vrijeme, uočeno je, da je zbog daljnje djelotvorne prilagodbe veterinarstva gospodarstvenim promjenama u Hrvatskoj potrebno donijeti znatnije promjene spomenutog zakona, pa se već godine 1993. pristupilo izradi novog zakona. Nakon višegodišnjeg promišljanja i usklađivanja zakonskih normi donesen je novi Zakon o veterinarstvu godine 1997. (N.N. 70/97.), koji je kasnije nadopunjen i izmijenjen (N.N. 105/01. i 172/03.). Zakonom je bila regulirana zaštita životinja od pojedinih zaraznih i parazitarnih bolesti provođenjem suvremenih i djelotvornih mjera kontrole pojedinih zaraznih bolesti, napose onih s liste A međunarodnog kodeksa o zdravlju životinja. Određeno je učinkovito suzbijanje pojedinih zaraznih bolesti provođenjem financiranja iz proračuna Republike Hrvatske, što je imalo tendenciju uklanjanja nelogičnosti dvostrukih troškova. Naime, dotadašnja praksa da vlasnik životinja plaća kontrolu zaraznih bolesti pokazala se vrlo skupom i nedjelotvornom. Nadalje, Zakonom se osiguralo uspostavljanje suvremene i djelotvorne granične kontrole, koja omogućava nesmetanu razmjenu s drugim zemljama; učinkovito suzbijanje zaraznih bolesti kroz financijske programe (programi za suzbijanje zaraznih bolesti po uzoru na europske zemlje); ustroj veterinarstva i obavljanje zdravstvene službe uz uvođenje svih poznatih pozitivnih iskustava u svijetu i mogućnost i pravo da tu službu obavljaju pod jednakim uvjetima sve fizičke i pravne osobe; dostupnost i mogućnost izbora kvalitetne veterinarske usluge svim njenim korisnicima i ekonomski prihvatljivo ostvarivanje svih tih zadaća u veterinarstvu Hrvatske.

Zbog prilagodbe ekonomskim tržišnim uvjetima i stvaranju uvjeta za pridruživanje Hrvatske u Europsku uniju donesen je novi **Zakon o veterinarstvu 21. travnja 2007. godine** (N.N. 41/2007.). Ovim su Zakonom uvedena Kontrolna tijela (Čl. 42) kojima Uprava za veterinarstvo provjerava veterinarske organizacije poslove službenih kontrola hrane životinjskog podrijetla a za koje je potrebno provesti usklađenje s hrvatskim normama i akreditacijama zbog potreba pridruživanja Hrvatske u Europsku uniju. Zakonom se nadalje navodi uvođenje službenih veterinarara (Čl. 141), koji bi nadzirali ovlaštene veterinare, provodili veterinarske preglede i službeni veterinarski nadzor, te izdavali certifikate i druge javne isprave određene ovim Zakonom, što pred-

stavlja novinu u odnosu na ranije propise. Za donošenje zaključka kako se Zakon provodi u praksi trebat će proći određeno vrijeme u kojem bi trebalo otkloniti određene nejasnoće i nedorečenosti.

U razdoblju nakon osamostaljenja razvoju modernog veterinarstva osim suvremenih zakonskih propisa neprocjenjiv doprinos dala je i znanstvena veterinarska literatura. U Hrvatskoj je upravo u tom razdoblju tiskano više od 130 stručnih i znanstvenih djela, od kojih se u oko 40-tak pojavljuje Veterinarski fakultet kao izdavač, a djela su namijenjena za edukaciju studentima veterinarske medicine. Neka od tih djela dobila su i javna priznanja za svoju stručnost i kakvoću, pa ćemo ih posebno spomeniti:

- knjige autora Sergeja Forenbachera: Velebit i njegov biljni svijet, Školska knjiga, Zagreb, 1990. i 2001.; Klinička patologija probave i mijene tvari domaćih životinja. Svezak II. Jetra, Školska knjiga, Zagreb, 1993. ; Žumberak, Kalendar flore Žumberačke gore, Školska knjiga, Zagreb, 1995., dobile su nagradu Josip Juraj Strossmayer koja se dodjeljuje za područje medicinskih znanosti pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti;

- knjiga autora Tome Nagliča, Mladena Hajsiga, Josipa Madića i Ljiljane Pinter: Veterinarska mikrobiologija /Specijalna bakteriologija i mikologija/, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatsko mikrobiološko društvo, 2005., dobila je nagradu Josip Juraj Strossmayer za 2005. godinu s područja medicinskih znanosti, koja se dodjeljuje pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Razvoju veterinarstva doprinio je i razvoj brojnih specijalističkih i doktorskih studija koji se izvode danas na Veterinarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a koji su zaslužni za obrazovanje suvremenog veterinarara danas u Hrvatskoj.

ZAKLJUČAK

Razvoj veterinarstva u Hrvatskoj započeo je u srednjem vijeku, kada su donesene prve zakonske odredbe o održavanju higijenskih mjera, a potom i one koje su se odnosile na sprečavanje pojave i širenja zoonoza. Od pojave prvih veterinarara u 18. st., pa do stvaranja vlastitog Fakulteta prošlo je stotinjak godina. Međutim, unatoč toga, zahvaljujući suvremenom veterinarskom zakonodavstvu i dobroj organiza-

ciji veterinarske službe hrvatsko veterinarstvo 20. stoljeća uspjelo je ostvariti vlastiti identitet i stati uz bok najrazvijenih europskih zemalja, te spremno dočekati promjene potrebne za pridruživanje Europskoj uniji.

LITERATURA

1. Benčević, Z. (1929): Prilozi povijesti veterinarstva Hrvatske i Slavonije od godine 1800. do 1850., te povijesti veterinarstva i stočarstva bivše Vojne Krajine do njezinog ukinuća. Dr. disertacija, Slavonski Brod.
2. Brozović, L.(1959): Prilog povijesti veterinarstva u Hrvata. Poseban otisak iz Spomenice Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1919.-1959., Zagreb, 97-122. Dugački, V.(1971): Liječnici-veterinari. Radoslav Krištof-Tomislav Markuš. Praxis veterinaria, 19,(1),41-45.
3. Karlović, M., Tadić, M. i Rajić Andrijana (1995): Razvoj organizacije veterinarstva u Hrvatskoj. U brošuri: Organizacija i razvitak vetreinarstva u Hrvatskoj. Izdavač: Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Republike Hrvatske, Zagreb, str.35-42.
4. Lukačević, J. (1982): O «veterinarima» i njihovoj djelatnosti u Slavoniji u drugoj polovici 19. st. Vet. arhiv, 52, (1), 21-29.
5. Lukačević, J. (1987.): Stočne zarae u Hrvatskoj i Slavoniji u XVIII. I XIX. stoljeću. Acta historico-oeconomica iugoslaviae, 14, (1), 141-148.
6. Šlezić, M. (1975): Kuršmidi-veterinarski pomoćnici. Vet.glasnik 29,(2), 151-153.
7. Vučevac Bajt Vesna (1983): Veterina u prvim pisanim zakonima Dubrovačke Republike, Stočarstvo,37,9-10, 393-396.
8. Vučevac Bajt Vesna (1988):Hrvatsko-slavonsko veterinarsko društvo - preteča današnjeg Saveza društava veterinarara i vet. tehničara SR Hrvatske. Vet.stanica, 19, (5), 301-304.
9. Vučevac Bajt Vesna (1993): Povijest veterinarstva. Udžbenik za studente veterinarske medicine. Izdavač: Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. Tisak: „Tipografija“ d.d. Đakovo.
10. Vučevac Bajt Vesna(1993): Povijesni razvoj veterinarskog zakonodavstva. Veterinarski dani '93., Hrvatsko veterinarstvo u ogledalu novih zakona. Zbornik radova, 11-19, Opatija, 11.-13. studeni 1993.
11. Vučevac Bajt Vesna (1993): Povijest i sadašnjost Hrvatskog veterinarskog društva. Vet.stanica, 24,(3), 167-173.
12. Vučevac Bajt Vesna (1994): Osnutak i rad Hrvatsko-slavonskog veterinarskog društva od 1894. do 1921. u Spomenici; 100 godina društvenog udruživanja hrvatskih veterinarara1894-1994., Izdavač: Hrvatska veterinarska komora, Zagreb, 7-40.
13. Vučevac Bajt Vesna (1994): 100. obljetnica društvenog udruživanja hrvatskih veterinarara. Veterinarski dani '94., Zbornik radova, 7-12, 13.-15.listopada, Dubrovnik.
14. Vučevac Bajt Vesna i J. Badovinac (1995): Sto deseta obljetnica Hrvatsko-slavonske zemaljske potkivačke škole (1885-1995). Vet. Stanica, 26,(3), 163-168.
15. Vučevac Bajt Vesna (1996): Povijest hrvatskog veterinarstva. Prvi hrvatski veterinarski kongres, Zbornik radova, 43-52, Cavtat, 2.-5.listopada, 1996.
16. Vučevac Bajt Vesna (2001): Veterinarska povijest Hrvatske kao znanstveni projekt gospodarske povijesti. Časopis za suvremenu povijest, 33, (3), 841-852.
17. Vučevac Bajt Vesna (1995): Razvoj veterinarstva u Hrvatskoj. U brošuri: Organizacija i razvitak veterinarstva u Hrvatskoj. Izdavač: Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Republike Hrvatske, Zagreb, 7-14.
18. Vučevac Bajt Vesna (1976): Prilog poznavanja povijesti veterinarstva u jugoistočnom dijelu Slavonije od godine 1945.-1975. Zagreb, Doktorska disetacija.
19. Vukelić, E. i S. Rapić (1965): Prilog povijesti Hrvatsko-slavonske potkivačke škole. I od osnutka škole do propasti Austrougarske (1885-1919). Vet. arhiv, 35, (3-4), 86-96.

SUMMARY

Veterinary medicine in Croatia had its early beginnings in the Middle Ages, when the first decrees on hygiene regulations, issued by autonomous city administrations, were adopted. The first regulations on general measures aimed at preventing the incidence and spread of rabies date from the same period. The oldest veterinary medical work titled «Delli remedi alle malatie de caualli» (On treating diseases in horses) dates from 1526. A rapid development of veterinary medicine in Croatia occurred only

in the 18th century, in the period of the Enlightenment, when cattle-breeding and veterinary service were improved and common people were given an opportunity to be educated. Unfavourable epizootic circumstances stimulated the development of veterinary legislation; the first veterinary law was enacted in 1787. The Croatian and Slavonian Economic Society (1841) and the Croatian and Slavonian Veterinary Society (1893) contributed significantly to the development of cattle-breeding and veterinary service, helping the self-organisation of the veterinary profession. In 1886, the Horseshoeing School, a predecessor of the High School of Veterinary Medicine, was founded.

Significant changes in the organisation and significance of the veterinary service in Croatia took place in the 19th century particularly after, the Act on Organisation of Veterinary Service in the Kingdom of Croatia and Slavonia (1888) had been passed. The publication of veterinary literature played a significant role in fighting infectious diseases. Many veterinary books were translations from other languages. The first original veterinary medical text-books in Croatian were written in the second half of the 19th century. The author was professor Josip Ubl, who went down in the history of Croatian veterinary medicine as founder of Croatian veterinary medical terminology. A decision of the Croatian government, by which the national Bacteriological Institute was established in Križevci in 1901 – only 13 years after Pasteur's institute in Paris - was of utmost importance for further development of veterinary medicine. The most important event in the history of veterinary medicine was the establishment of the High School of Veterinary Medicine in Zagreb in 1919, which evolved into the Faculty of Veterinary Medicine in 1924. In the period after the second world war, veterinary service underwent considerable change: veterinary medical stations with veterinary clinics as their integral parts became fundamental organisational units. By fully completing their primary task in the protection of the livestock number and particularly in fighting cattle infections, veterinary stations laid a strong foundation both for the veterinary service of Croatia to be among the leading services in Europe and for the political and economic transition which took place at the beginning of 1990s.

Key words: Development of veterinary medicine, Croatia